

ЗАСТОСУВАННЯ ІНДИКАТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ

APPLICATION OF INDICATIVE PLANNING TO DETERMINATION OF PUBLIC REGULATION PRIORITY DIRECTIONS

У статті зазначено, що система індикаторів, які характеризують харчову промисловість України, повинна забезпечувати реалізацію її стратегічних цілей розвитку. Обґрунтовано, що індивідуальні індикатори галузевого рівня характеризують конкурентоспроможність харчової промисловості порівняно з іншими видами промисловості. Розроблено методичний підхід до розрахунку індивідуальних індикаторів рівня суб'єктів господарювання за агрегованими даними державної статистичної звітності щодо господарських засобів, джерел їх фінансування та фінансових результатів діяльності.

Ключові слова: державне регулювання розвитку галузі, індикатор галузевого рівня, індикатор національного рівня, система індикаторів, харчова промисловість.

В статті указано, що система індикаторів, характеризуючих харчову промисловість України, должна обеспечивать реализацию ее стратегических целей развития. Обосновано, что индивидуальные индикаторы отраслевого уровня характеризуют конкурентоспособность пищевой промышленности в сравнении с другими видами промышленности. Разработан

методический подход к расчету индивидуальных индикаторов уровня субъектов хозяйствования по агрегированным данным государственной статистической отчетности относительно хозяйственных средств, источников их финансирования и финансовых результатов деятельности.

Ключевые слова: государственное регулирование развития отрасли, индикатор национального уровня, индикатор отраслевого уровня, пищевая промышленность, система индикаторов.

The article states that the system of indicators characterizing the food industry of Ukraine should ensure the implementation of its strategic development goals. It is substantiated that individual indicators of the industry level characterize the competitiveness of the food industry in comparison with other types of industry. A methodical approach is developed for the calculation of individual indicators of the level of economic entities on the aggregated data of the state statistical reporting on economic funds, sources of their financing and financial results of activity.

Key words: food industry, indicator system, national level indicator, industry level indicator, state regulation of industry development.

УДК 334.02

Мінакова О.О.

здобувач відділу макроекономіки та державного управління
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. Харчова промисловість займає одне з пріоритетних місць в економіці України: за даними 2016 р., вона забезпечувала 4,49% обсягу валового внутрішнього продукту. Виконуючи важливу функцію забезпечення населення продуктами харчування, вона також є глибоко інтегрованою в систему соціально-економічних відносин усіх рівнів:

– діяльність харчової промисловості тісно пов'язана міжгалузевими зв'язками з сільським та лісовим господарством, оптовою та роздрібною торгівлею, транспортом, виробництвом деревини, паперу та пластмасових виробів, постачанням електроенергії тощо;

– харчова промисловість створює робочі місця для значної частини трудових ресурсів, залучає іноземні інвестиції та є джерелом надходжень у бюджети всіх рівнів.

Саме тому проблема ефективного державного управління харчовою галуззю завжди є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню пріоритетних напрямів державного регулювання харчової промисловості в Україні присвячено роботи багатьох вітчизняних учених, таких як О.М. Варченко, Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, М.П. Сичевський, В.М. Трегобчук, Л.В. Страшинська, Г.М. Тарасюк, Е.І. Шелудько, М.М. Якубовський та ін. [1-5]. Важливу роль в управлінні при цьому відіграє пла-

нування. Сучасна практика макроекономічного планування використовує такі основні підходи, як директивне планування та індикативне планування. Подальший розвиток саме індикативного планування як основного інструменту визначення пріоритетних напрямів державного регулювання під час складання пошукових прогнозів у програмах розвитку регіонів, галузей та економіки країни загалом залишається перспективним напрямом наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення методики та практичне застосування індикативного планування до визначення напрямів розвитку харчової галузі України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Система індикаторів, що характеризують харчову промисловість України, повинна забезпечувати реалізацію її стратегічних цілей розвитку. До їх складу, на нашу думку, слід віднести:

1. Національний рівень: забезпечення продовольчої безпеки країни. Харчова промисловість на державному рівні виконує важливу соціально-економічну функцію з формування продовольчої безпеки країни. Тому перша група індикативних показників повинна характеризувати рівень досягнення вказаної стратегічної мети.

2. Галузевий рівень: забезпечення конкурентоспроможності харчової галузі. Результати ефективності діяльності харчової галузі напряму

впливають на можливість реалізації її соціально-економічних функцій. Конкурентоспроможність цієї галузі пропонується оцінювати за допомогою множини відповідних індикативних показників на основі галузевої статистики шляхом порівняльного аналізу з іншими галузями економіки.

3. Рівень суб'єктів господарювання: забезпечення надійного фінансового стану підприємств харчової промисловості. Конкурентоспроможність будь-якої галузі залежить від результатів господарської діяльності безпосередніх виробників продукції.

Таким чином, метою державного регулювання харчової галузі є збалансоване поєднання та забезпечення реалізації зазначених вище цілей розвитку. Для обґрунтування множини індикативних показників, що входять до складу кожної групи, розглянемо їх більш детально.

1. Груповий індикатор національного рівня (IG_n). Глобальний індекс продовольчої безпеки для всіх країн світу розраховується з 2012 р. за методологією, що була запропонована дослідницьким відділом журналу *Economist* [7]. До 2017 року до його складу входили 28 індикаторів, згрупованих за трьома цільовими напрямками оцінки:

– якість та безпека продуктів харчування – характеризує наявність харчових стандартів якості та відповідність їм продуктів, склад продуктів за основними мікроелементами;

– фінансова доступність продуктів харчування – характеризує фінансові можливості населення до споживання продуктів харчування в необхідному обсязі. До складу показників цієї групи входять: середня частка витрат домогосподарств на споживання їжі; частка населення за межею бідності; ВВП на душу населення; доступ фермерських господарств до дешевих кредитних ресурсів та інші;

– фізична доступність продуктів харчування для населення – характеризує фізичну наявність продуктів харчування в достатньому обсязі. До складу показників цієї групи входять: достатність їжі в розрахунку на 1 особу (ккал); рівень розвитку сільськогосподарської інфраструктури та державних витрат на сільськогосподарські дослідні роботи; ризик політичної нестабільності; рівень корупції; виробничі та невиробничі втрати продуктів харчування та інші.

Враховуючи накопичений науковий досвід із цього питання, завдання дослідження та спираючись на чинну нормативну базу України, до складу групового індикатора національного рівня нами було віднесено такі індикативні показники, як:

– індикатор добової енергетичної цінності спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу з урахуванням частки продуктів тваринного походження ($IEЦ$). Цей індикатор має два складники: добову калорійність продуктів рослинного та тваринного походження з переліку основних груп продуктів

та частку продуктів тваринного походження, формули (1) та (2).

$$K_{II} = K_p + K_T, \quad (1)$$

де K_p , K_T – відповідно середня добова енергетична цінність спожитих продуктів рослинного та тваринного походження в розрахунку на 1 особу, ккал; K_{II} – сукупна добова енергетична цінність спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу, ккал.

$$Ч_T = \frac{K_T}{K_{II}}, \quad (2)$$

де $Ч_T$ – середня частка продуктів тваринного походження в добовому раціоні однієї особи з переліку основних груп продуктів.

Кожний індикатор необхідно нормувати, привівши його значення до шкали від 0 до 100 балів. Міністерством охорони здоров'я визначено рекомендовану сукупну добову енергетичну цінність спожитих продуктів на рівні $K_{II,PEKOM} = 2500$ ккал та рекомендовану частку продуктів тваринного походження $Ч_{T,PEKOM} = 55\%$. Якщо вказані показники (1) та (2) приймають рекомендовані значення, тоді відповідний індикатор повинний дорівнювати 100 балів. І навпаки, відхилення в будь-який бік повинно зменшувати значення індикатора від 100 балів до 0. Таким чином, якщо $K_{II} \leq K_{II,PEKOM}$ та $Ч_T \leq Ч_{T,PEKOM}$, то відповідні індикатори будуть обчислюватися за формулами:

$$IK_{II} = \frac{K_{II}}{K_{II,PEKOM}} \times 100; \quad IЧ_T = \frac{Ч_T}{Ч_{T,PEKOM}} \times 100, \quad (3)$$

де IK_{II} – індикатор сукупної добової енергетичної цінності спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу; $IЧ_T$ – індикатор середньої частки продуктів тваринного походження в добовому раціоні однієї особи.

Якщо $K_{II} > K_{II,PEKOM}$ та $Ч_T > Ч_{T,PEKOM}$, то відповідні індикатори розраховуються як:

$$IK_{II} = \frac{K_{II,PEKOM}}{K_{II}} \times 100; \quad IЧ_T = \frac{Ч_{T,PEKOM}}{Ч_T} \times 100. \quad (4)$$

Тоді індикатор добової енергетичної цінності спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу з урахуванням частки продуктів тваринного походження ($IEЦ$) буде обчислюватися за формулою:

$$IEЦ = \beta_{Kn} \times IK_{II} + \beta_{Чm} \times IЧ_T, \quad (5)$$

де β_{Kn} , $\beta_{Чm}$ – відповідно вагові коефіцієнти кожного складника, сума яких дорівнює 1.

Значення вагових коефіцієнтів встановлюється експертною оцінкою залежно від їхньої системи переваг. У цьому дослідженні було використано значення: $\beta_{Kn} = \frac{2}{3}$; $\beta_{Чm} = \frac{1}{3}$;

– індикатор забезпеченості основними видами продуктів у розрахунку на 1 особу ($IZП$). Індикатор середньозваженого рівня забезпеченості основними харчовими продуктами обчислюється на

основі рекомендованих МОЗ України річних норм їхнього споживання за формулою:

$$IPI = \sum_{i=1}^n (\beta_i \times III_i), \quad (6)$$

де III_i – індикатор річної забезпеченості населення i -ою групою продукту в розрахунку на 1 особу відповідно до рекомендованих норм споживання; β_i – ваговий коефіцієнт i -ої групи продукту, $\beta_i = 1/n$; n – кількість основних груп продуктів.

Збільшення обсягів споживання i -ої групи продукту до рекомендованого рівня повинно забезпечувати зростання індикатора III_i від 0 до 100 балів. Подальше зростання обсягів споживання не повинно впливати на зміну III_i , оскільки перевищення норми споживання за однією продуктовою групою не повинно нівелювати недостатній обсяг споживання за іншою товарною групою. Вказана залежність реалізується за допомогою формули:

$$III_i = \min \left(\frac{II_i}{II_{i,PEKOM}} \times 100; 100 \right), \quad (7)$$

де II_i , $II_{i,PEKOM}$ – відповідно річний та рекомендований обсяг споживання i -ої групи продукту в розрахунку на 1 особу, кг;

– індикатор економічної доступності продуктів харчування ($IDП$). Цей індикатор характеризує частку витрат домогосподарств на харчування в загальному обсязі їхніх витрат та обчислюється за формулою:

$$IDП = \left(1 - \frac{B_x}{B_c} \right) \times 100, \quad (8)$$

де B_x – річні витрати домогосподарств на харчування, грн.; B_c – сукупні річні витрати домогосподарств, грн.

Індикатор побудований таким чином, що зі зростанням частки витрат на харчування значення $IDП$ прагне до 0 та навпаки;

– індикатор продовольчої незалежності за основними групами продуктів ($IПН$). Індикатор середньозваженого рівня продовольчої незалежності обчислюється на основі зіставлень імпорту окремих груп продуктів та ємності внутрішнього ринку (фонду споживання) за ними:

$$IПН = \sum_{i=1}^n (\beta_i \times IH_i), \quad \text{де } IH_i = \left(1 - \frac{I_i}{\epsilon_i} \right) \times 100, \quad (9)$$

де IH_i – індикатор продовольчої незалежності за i -ою групою продукту; I_i – річний обсяг імпорту i -ої групи продукту; ϵ_i – річна ємність ринку за i -ою групою продукту.

Зі зростанням обсягу імпорту щодо фонду споживання індикатор продовольчої незалежності буде прагнути до 0, і навпаки.

Таким чином, нами було розглянуто склад групового індикатора національного рівня, що характеризує оцінку та зміни продовольчої безпеки України.

2. Груповий індикатор галузевого рівня (IGr). Індивідуальні індикатори цієї групи характеризують конкурентоспроможність харчової промисловості порівняно з іншими видами промисловості. Це дає змогу отримати уявлення про сильні та слабкі сторони харчової промисловості та її динаміку з метою визначення першочергових напрямів державного управління. До складу групового індикатора галузевого рівня в межах цього дослідження було включено індикативні показники, які характеризують ефективність використання двох основних у макроекономіці ресурсів: основних виробничих фондів та трудових ресурсів. Всі індикатори цієї групи також приймають значення від 0 до 100 балів, кращому значенню відповідає більша кількість балів. Таким чином, IGr складається з:

– індикатора середньомісячної заробітної плати ($IOП$) – характеризує рівень оплати праці в харчовій промисловості щодо максимального рівня оплати по промисловості загалом;

– індикатор середньомісячної продуктивності праці на одного працівника ($IПП$) – характеризує рівень продуктивності праці в харчовій промисловості щодо максимальної продуктивності праці в промисловості України. Обчислюється на основі відношення середньомісячного обсягу реалізованої продукції до середньооблікової чисельності працівників;

– індикатор капіталоозброєності праці ($IKП$) – обчислюється на основі показника фондоозброєності, який характеризує відношення залишкової вартості основних засобів до середньооблікової чисельності працівників;

– індикатор придатності основних засобів ($IПФ$) – характеризує співвідношення між залишковою та первісною вартістю основних засобів. Чим більше значення приймає цей індикатор, тим меншим є коефіцієнт зносу, і навпаки;

– індикатор фондоємності ($IФ$) – розраховується на основі співвідношення обсягу реалізованої продукції та залишкової вартості основних засобів і характеризує ефективність їх використання;

– індикатор відновлення основних засобів ($IVФ$) – характеризує співвідношення між вартістю прибулих протягом досліджуваного періоду основних засобів та їхньою первісною вартістю.

Всі без винятку економіко-статистичні показники, що увійшли до складу індикаторів цієї групи, повинні максимізуватися. Найкращі показники у промисловості приймають значення 100 балів.

3. Груповий індикатор рівня суб'єктів господарювання (IGc). Індивідуальні індикатори цієї групи комплексно характеризують фінансовий стан підприємств харчової промисловості за агрегованими даними державної статистичної звітності щодо господарських засобів, джерел їх фінансу-

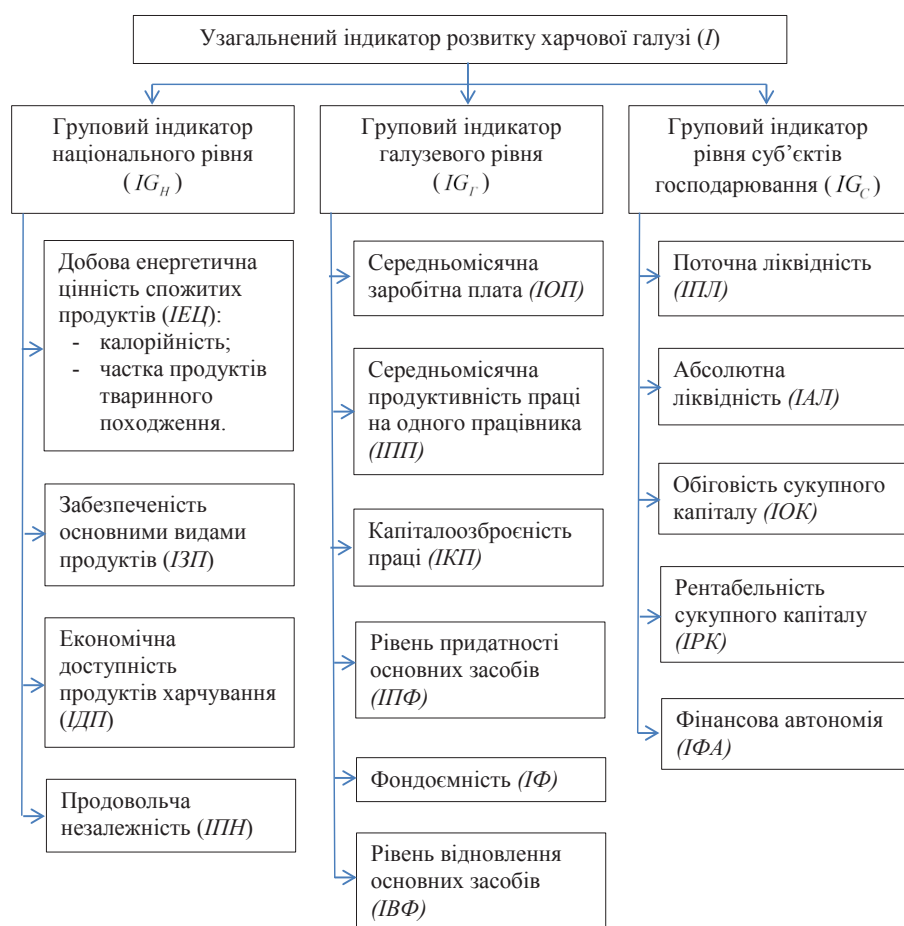

Рис. 1. Ієрархія показників індикативного планування для управління розвитком харчової галузі

вання та фінансових результатів діяльності. До складу цієї групи увійшли:

– індикатор поточної ліквідності (IPL) – обчислюється на основі коефіцієнта поточної ліквідності як відношення оборотних активів до поточної кредиторської заборгованості;

– індикатор абсолютної ліквідності (IAL) – обчислюється на основі коефіцієнта абсолютної ліквідності як відношення найбільш ліквідних оборотних активів (грошових коштів та їх еквівалентів) до поточної кредиторської заборгованості;

– індикатор обіговості капіталу (IOK) – обчислюється на основі коефіцієнта обіговості сукупного капіталу як відношення обсягу реалізованої за звітний період продукції до валюти балансу;

– індикатор рентабельності капіталу (IPK) – обчислюється на основі рентабельності сукупного капіталу

Таблиця 1

Результати індикативного планування з визначення пріоритетних напрямів державного регулювання харчової галузі

Показники індикативного планування	2015 рік	2016 рік	Темп приросту, %
Груповий індикатор національного рівня (IGн)	72,3	72,4	0,11%
індикатор добової енергетичної цінності спожитих продуктів в розрахунку на 1 особу з урахуванням частки продуктів тваринного походження (IEЦ)	76,6	78,2	2,05%
індикатор забезпеченості основними видами продуктів у розрахунку на 1 особу (IZП)	80,3	79,2	-1,38%
індикатор економічної доступності продуктів харчування (IDП)	45,3	48,5	7,12%
індикатор продовольчої незалежності за основними групами продуктів (IPН)	87,1	83,7	-3,87%
Груповий індикатор галузевого рівня (IGг)	59,9	65,6	9,65%
індикатор середньомісячної заробітної плати (IOП)	53,7	50,7	-5,53%
індикатор середньомісячної продуктивності праці на одного працівника (IPP)	61,6	64,1	4,05%
індикатор капіталоозброєності праці (IKП)	24,4	26,6	8,93%
індикатор придатності основних засобів (IPФ)	52,8	52,5	-0,45%
індикатор фондоємності (IF)	100,0	100,0	0,00%
індикатор відновлення основних засобів (IBФ)	66,8	100,0	49,71%
Груповий індикатор рівня суб'єкта господарювання (IGс)	41,0	39,0	-4,91%
індикатор поточної ліквідності (IPL)	58,1	58,1	0,02%
індикатор абсолютної ліквідності (IAL)	16,7	14,8	-11,65%
індикатор обіговості капіталу (IOK)	53,4	53,7	0,52%
індикатор рентабельності капіталу (IPK)	36,6	39,6	8,16%
індикатор фінансової автономії (IFA)	40,2	28,8	-28,34%
Узагальнений індикатор розвитку харчової галузі (I)	57,7	59,1	2,41%

як відношення чистого прибутку/збитку до валюти балансу;

– індикатор фінансової автономії (ІФА) – обчислюється на основі коефіцієнта фінансової автономії як відношення величини власного капіталу до валюти балансу.

Під час вибору множини показників ми виходили з необхідності забезпечити їхню мінімальну чисельність за умови представлення всіх напрямів фінансового аналізу: платоспроможності та ліквідності, ділової активності та рентабельності, фінансової стійкості тощо. Тому перевагу було надано найбільш поширеним та ємним показникам, що характеризують кожний напрям.

Усі вказані показники фінансового аналізу повинні максимізуватися. Для переведення їхніх значень до шкали від 0 до 100 балів необхідно виконати процедуру нормування за формулою:

$$X_{\text{норм}} = \frac{X - X_{\text{worst}}}{X_{\text{best}} - X_{\text{worst}}}, \quad (10)$$

де $X_{\text{норм}}$ – нормоване значення показника фінансового аналізу X ; X_{best} – найкраще (рекомендоване) значення; X_{worst} – найгірше можливе значення.

Процедура нормування дає змогу привести будь-який показник до інтервалу значень [0; 1], після чого для переходу до індикатора $X_{\text{норм}}$ необхідно помножити на 100.

З огляду на все вищесказане, ієрархія показників індикативного планування для управління розвитком харчової галузі набирає вигляду, як показано на рис. 1.

На основі індикаторів, які входять до складу відповідних груп, спочатку розраховуються групові індикатори IG_H , IG_T та IG_C , кожний з яких характеризує одну зі стратегічних цілей розвитку харчової галузі. Подальша згортка їхніх значень до узагальненого індикатора I дає змогу комплексно оцінити соціально-економічний стан харчової галузі. Відповідна згортка виконувалася на основі рівнозначних пріоритетів розвитку.

Результати індикативного планування з визначення пріоритетних напрямів державного регулювання харчової галузі наведені в табл. 1.

Як свідчать результати розрахунків, найгірша ситуація в галузі стосується незадовільного фінансового стану більшості її підприємств. Зокрема:

– низьке значення індикатора абсолютної ліквідності свідчить про відсутність у підприємств високоліквідних активів для погашення короткострокової заборгованості;

– значне скорочення індикатора фінансової автономії та його низький рівень свідчить про нагромадження підприємствами харчової промисловості боргових зобов'язань, величина яких значно перевищує обсяг власного капіталу;

– низьке значення індикатора рентабельності капіталу пов'язане з тим, що велика частина підприємств була збитковою.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, найкраща ситуація, за результатами аналізу, складалася із забезпеченням продовольчої безпеки країни. Виняток становить індикатор економічної доступності продуктів харчування, низьке значення якого свідчить про те, що витрати на харчування становлять значну частку від сукупних витрат домогосподарств. Це свідчить про низький рівень оплати праці в економіці загалом, а отже, про низьку купівельну спроможність населення. Зважаючи на фінансові проблеми підприємств харчової промисловості, що пов'язані з низьким рівнем обіговості капіталу та великою кількістю збиткових підприємств, вказана проблема потребує пріоритетної державної уваги.

Що стосується конкурентних позицій харчової галузі серед інших підприємств промисловості, то рівень капіталоозброєності праці є одним із найнижчих. Тобто підприємства не мають внутрішніх джерел для фінансування капітальних видатків та розширення виробничого потенціалу.

Таким чином, науковою новизною цієї роботи є удосконалення та практичне застосування методики індикативного планування з визначення пріоритетних напрямів державного регулювання харчової галузі на основі пріоритетних напрямів її розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варченко О.М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання / О. М. Варченко. К.: Наук. думка, 2004. 315 с.
2. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько/ За ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. К.: РВПС України НАН України, 2006. 252 с.
3. Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія / [Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.М. Якубовського; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К, 2014. 316 с.
4. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / М.П. Сичевський. К.: Наук. світ, 2004. 374 с.
5. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / В.М. Трегобчук. К.: ІЕ НАНУ, 2006. 387 с.
6. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23.03.2000 р.
7. Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/>
8. Постанова КМУ «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 05.12.2007 р.